

Костюченко Я. М.,
*доктор юридичних наук,
радник з розвитку
ТОВ «ІК Планета Буд»*

ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ НА ПРИКЛАДІ ПРОВІДНИХ КРАЇН СВІТУ

THE EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF THE DIGITAL ECONOMY ON THE EXAMPLE OF THE LEADING COUNTRIES OF THE WORLD

Стаття присвячена висвітленню досвіду правового регулювання розвитку цифрової економіки на прикладі провідних країн світу. Визначено основні сфери та галузі цифрової економіки, які виступають предметом правового регулювання у найбільш розвинених країнах світу. Проведено огляд актів законодавства зарубіжних країн, що регулюють окремі сфери та види правовідносин, які охоплюються поняттям «цифрова економіка».

Обґрунтовано думку про те, що розвиток цифрової економіки та її поширення поставили перед провідними країнами світу першочергове завдання щодо забезпечення правового регулювання відповідних процесів. Автором досліджується законодавство таких зарубіжних країн, як Австралія, Велика Британія, Італія, Франція, США, Японія та інших, яке визначає основні поняття та терміни у сфері цифрової економіки, закріплює правовий режим використання цифрових технологій у сфері економіки. Аргументовано, що особливістю законодавства зарубіжних країн у досліджуваній сфері є те, що в ньому приділяється особлива увага забезпеченню захисту інформаційних прав людини, попередженню можливості кібератак.

Охарактеризовано міжнародні та загальноєвропейські акти у сфері регулювання розвитку цифрової економіки. На підставі проведеного огляду міжнародного законодавства з'ясовано, що його головними здобутками є формування та уніфікація термінологічного та понятійного апарату, регламентація та узагальнення правил щодо укладення договорів в електронній формі, визначення юридичної сили повідомлень та передачі даних, закріплені засад безпеки обігу інформації, що використовується під час провадження діяльності у сфері електронної комерції, а також заходів захисту прав споживачів.

На підставі проведеного аналізу досвіду зарубіжних країн у сфері регулювання цифрової економіки розроблено ряд рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері регулювання цифрової економіки. Обґрунтовано, що першочерговим завданням є планування законотворчої діяльності у цій сфері, що забезпечить послідовність та планомірність прийняття відповідних правових актів у сфері регулювання цифрової економіки.

Ключові слова: зарубіжні країни, цифрова економіка, цифрові технології, електронна комерція, електронні послуги.

The article is devoted to the experience of legal regulation of the digital economy on the example of the world's leading countries. The main spheres and branches of the digital economy that are the subject of legal regulation in the leading countries of the world are identified. A review of acts of legislation of foreign countries governing certain areas and types of legal relations covered by the concept of "digital economy".

The opinion is substantiated that the development of the digital economy and its spread have set before the leading countries of the world a priority task to ensure the legal regulation of the relevant processes. The author examines the legislation of such foreign countries as Australia, Great Britain, Italy, France, USA, Japan and others, which defines the basic concepts and terms in the digital economy, establishes the legal regime of digital technology in the economy. It is argued that the peculiarity of the legislation of foreign countries in the study area is that it pays special attention to ensuring the protection of human rights, prevention of cyberattacks.

The author describes international and European acts in the field of regulating the development of the digital economy. Based on the review of international law, it was found that its main achievements are: the formation and unification of terminological and conceptual apparatus, regulation and generalization of rules for concluding contracts in electronic form, determining the legal force of notifications and data transmission. used in the conduct of activities in the field of e-commerce, as well as measures to protect consumer rights.

Based on the analysis of the experience of foreign countries in the field of digital economy regulation, a number of recommendations have been developed to improve national legislation in the field of digital economy regulation. It is substantiated that the primary task is to plan legislative activities in this area, which will ensure the consistency and orderliness of the adoption of relevant legal acts in the field of digital economy regulation.

Key words: *foreign countries, digital economy, digital technologies, e-commerce, electronic services.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрової економіки в деяких зарубіжних країнах зумовив формування у цих державах нормативно-правового підґрунтя, що стало основою регулювання основних та найбільш важливих складових цифрової економіки. Незважаючи на те, що в різних державах рівень охоплення правовими нормами правил та процедур використання цифрових технологій в економіці відрізняється, досвід цих держав може виявитися корисним для вибудовування концепції розвитку та вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Зважаючи на те, що в Україні наразі триває активний процес розробки, вдосконалення та прийняття правових актів у сфері регулювання деяких елементів цифрової економіки, дослідження зарубіжного досвіду є особливо актуальним. До того ж для виходу України на єдиний європейський ринок та виконання деяких міжнародних зобов'язань необхідно привести національне законодавство у відповідність до європейських норм. Зокрема, як справедливо зауважують деякі науковці, запровадження європейських стандартів покращить умови ведення бізнесу та торгівлі, інвестицій у розвиток цифрової інфраструктури, забезпечить баланс між конкурентоспроможністю та захистом споживачів, створить передумови розвитку конкурентоздатної економіки [1, с. 5]. Отже, вивчення досвіду правового регулювання розвитку цифрової економіки на прикладі провідних країн світу є актуальним напрямом дослідження сучасної правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти зарубіжного досвіду у сфері регулювання цифрової економіки досліджували у своїх роботах такі науковці, як О.М. Андреева, Є.В. Козловський, Н.О. Левицька, В.І. Ляшенко, В.А. Рекув, О.А. Теличко, Т.І. Ткаченко та інші вчені. Проте постійний розвиток законодавства найбільш розвинених зарубіжних країн у цій сфері зумовлює необхідність актуалізації деяких наукових досліджень з урахуванням сучасного стану розвитку цифрових технологій в економіці.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні досвіду провідних країн світу у сфері правового регулювання розвитку цифрової економіки та визначення можливостей його застосування в законодавстві України. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання: 1) визначити основні сфери та галузі цифрової економіки, які виступають предметом правового регулювання у провідних країнах світу; провести огляд відповідних актів законодавства; 2) охарактеризувати міжнародні та загальноєвропейські акти у сфері регулювання розвитку цифрової економіки; 3) розробити рекомендації, що ґрунтуються на позитивному зарубіжному досвіді, щодо вдосконалення національного законодавства у сфері регулювання цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Цифрова економіка, яка стала невід'ємною частиною життя сучасного суспільства, прийшла на зміну традиційним економічним правовідносинам та поступово зміщує останні.

Як справедливо зазначає з цього приводу О.М. Пищуліна, за досягнення найбільш складних рівнів цифровізації в економіці відбувається кардинальна трансформація виробничих відносин учасників, результатом якої є об'єднання виробництва і послуг в єдину цифрову систему, в якій усі елементи економічної системи присутні одночасно у вигляді фізичних об'єктів, продуктів і процесів, а також їх цифрових копій (математичних моделей); будучи частиною єдиної системи, всі елементи економічної системи безперервно взаємодіють між собою в режимі, близькому до реального часу, моделюють реальні процеси і прогнозовані стани, забезпечують постійну оптимізацію всієї системи [2, с. 13].

У той час, коли рівень інтеграції цифрових технологій у сферу економіки став незворотним, одним із першочергових завдань, яке постало перед провідними країнами світу, стало забезпечення правового регулювання відповідних процесів з тим, щоб, по-перше, сформулювати основні поняття та терміни, що позначили відповідні процеси; по-друге, визначити правовий режим використання цифрових технологій

у сфері економіки; по-третє, забезпечити захист інформаційних прав людини, попередити можливість кібератак тощо.

Оскільки сфера, яка охоплюється поняттям «цифрова економіка», доволі широка, то в деяких державах були розроблені національні стратегії, в яких визначалися головні напрямки та шляхи розвитку цифрової економіки, пріоритети такого розвитку з визначенням строків реалізації та, відповідно, акти законодавства, що належить прийняти на тому чи іншому етапі формування цифрової економіки.

Така стратегія під назвою «Стратегія цифрової економіки», наприклад, розроблена у Великій Британії. Вона націлена на цифрову трансформацію економіки, тобто просування та впровадження інновацій в економіку та бізнес за допомогою цифрових інформаційно-комунікаційних технологій [3, с. 27].

Деякі держави пішли шляхом конституювання основних цифрових прав та закріпили такі права громадян на найвищому – конституційному рівні. Наприклад, у 2001 р. Конституцію Греції було доповнено статтею, в якій закріплено право всіх осіб на участь в інформаційному суспільстві та спрощення доступу до інформації, що передається в електронному вигляді [4, с. 54].

В інших державах активізувався процес розробки та прийняття відповідних нормативно-правових актів у цій сфері. Зокрема, у 2017 р. у Великобританії та Північній Ірландії прийнято закон про цифрову економіку (UK Digital Economy Act 2017) [5], у Франції розроблено та ухвалено закони «Про електронну взаємодію між користувачами суспільних послуг (громадяни, бізнес-структури) і державними установами, організаціями і взаємодію між державними органами», «Про інформацію і свободу», «Про конфіденційність електронної економіки» тощо. [6, с. 671-672].

У законі про цифрову економіку Великої Британії та Північної Ірландії закріплено такі положення: порядок передачі цифрової інформації між органами влади відповідно до концепції цифрового уряду, зокрема, у використанні нових методів управління, краудсорсінгу, бізнес-кейсів, загальних технологій у державному секторі, у розвитку цифрових інструментів для державних службовців; умови та спосіб обмеження доступу неповнолітніх осіб до порнографічних

матеріалів у мережі Інтернет; спосіб блокування забороненого Інтернет-контенту за допомогою інформаційних фільтрів; види відповідальності за зловмисні телефонні дзвінки, а також відповідальності за порушення авторських прав із використанням цифрової інфраструктури; повноваження Служби з комунікацій щодо Британської мовної корпорації тощо [3, с. 27].

Активізація процесів інтеграції цифрових технологій у різні сфери та галузі економіки не лишила осторонь і міжнародне співтовариство, яке одним із перших звернуло увагу на необхідність вирішення проблеми визначення правового режиму використання відповідних технологій в економіці та, за можливості, уніфікації правил та процедур такого використання.

Своєрідним зразком для національного законодавства багатьох держав світу став Типовий закон ЮНСІТРАЛ (Комісії ООН з прав міжнародної торгівлі) про електронну торгівлю, прийнятий у Нью-Йорку в 1996 р. [7]. У цьому документі розкрито такі моменти: наведено термінологічний та поняттєвий апарат; регламентовано питання про юридичну силу повідомлень та передачі даних; врегульовано укладення договорів у електронній формі та викладені їх основні ознаки; визначено принципи міжнародної торгівлі в епоху інформаційних магістралей, з'ясовано питання документообігу перевезення вантажів тощо [8, с. 102].

Власні правила та стандарти у сфері регулювання електронної комерції, передусім, з метою формування єдиного цифрового ринку, були розроблені й інституціями Європейського Союзу (ЄС).

У науковій літературі [9, с. 141] наголошується на тому, що найбільш важливими актами ЄС у сфері регулювання електронної комерції як однієї з основних складових цифрової економіки є:

– директива 97/7/ЄС Європейського парламенту та Ради від 20 травня 1997 р. «Про захист прав споживачів у дистанційних контрактах» (дистанційний продаж);

– директива 97/66/ЄС Європейського парламенту та Ради від 15 грудня 1997 р. щодо обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в телекомунікаційному секторі;

– директива Європейського парламенту та Ради 1999/93/ЄС від 13 грудня 1999 р. про

правові основи Співтовариства для електронних підписів;

– директива 2000/31/ЄС Європейського парламенту і Ради від 8 червня 2000 р. про деякі правові аспекти послуг інформаційного суспільства, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку (директива про електронну комерцію);

– директива 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради від 18 вересня 2000 р. про заняття, здійснення і нагляд за підприємницькою діяльністю установ у сфері електронних грошей;

– директива 2002/58/ЄС Європейського парламенту і Ради від 12 липня 2002 р. щодо обробки персональних даних та охорони таємниці приватного життя в секторі електронних комунікацій;

– резолюція Європейського парламенту про безпечне використання Інтернету та нових онлайн-технологій від 2 грудня 2004 р.

Вищенаведені акти ЄС головним чином спрямовані на визначення загальноєвропейських правил та процедур здійснення господарюючими суб'єктами діяльності у сфері електронної комерції. У них також закріплені засади забезпечення безпеки інформації, що використовується під час провадження діяльності у сфері електронної комерції, а також заходи захисту прав споживачів. Про подібні речі згадувалося у вітчизняній науковій літературі ще в 2004 р. [10].

В ЄС також було прийнято закон про кібербезпеку, що набрав чинності 27 червня 2019 р. Його положення закріплюють індивідуальні схеми сертифікації для певних категорій продуктів, процесів та послуг з IP-сфери. У сертифікатах має позначатися рівень гарантії безпеки та довіри до продукту, процесу чи послуги. Зокрема, передбачається три рівні довіри, причому тільки найвищий відзначає успішне проходження всіх тестувань щодо кібербезпеки та повну гарантію для користувачів від виробника [11].

Повертаючись до питання про регулювання розвитку цифрової економіки в окремих державах світу, слід зауважити, що практично в усіх розвинених країнах прийняті закони, що визначають засади електронної взаємодії між державними органами та суб'єктами господарювання, що ґрунтуються на концепції електронного урядування. Така взаємодія дозволила суттєво спростити деякі дозвільні процедури та налагодити швидку та більш ефективну взаємодію між державою та бізнесом.

Зокрема, в Австралії у 2000 р. створено єдиний урядовий портал (The Business Entry Point), на платформі якого суб'єкти господарювання можуть вирішувати будь-які питання онлайн щодо створення, розвитку (розширення) та закриття бізнесу [12, с. 12].

Крім того, у цій державі у 2004 р. розроблено програму подолання проблем розвитку електронного урядування «Future Challenges For E-Government», яка складається з двох частин: у першій частині описані засади для розвитку спільноти та демократії разом із залученням електронного урядування, розвитку електронної комерції; у другій частині програми акцентується увага на необхідності повноцінного правового забезпечення приватності електронного урядування, можливості доступу до державних послуг усіх громадян, громад та організацій, необхідності створення оціночних критеріїв якості електронного урядування тощо [12, с. 18].

У Франції надання електронних послуг суб'єктам господарювання здійснюється на платформі «Administration-to-Consumer», яка передбачає організаційну та законодавчу підтримку електронного державного та приватного підприємництва, регулювання відносин між суб'єктами електронного бізнесу, здійснення прямих державних закупівель через Інтернет, реалізацію дистанційних фіскальних функцій і податкового контролю, організацію нових електронних ринків (ринку офшорного програмування), контроль за емісією і обігом електронних грошей, розвиток електронних систем митних платежів, розрахунок і видачу заробітної плати за допомогою старт-карток тощо [13, с. 48].

Подібні платформи утворені та успішно функціонують і в ряді інших зарубіжних держав, включаючи Україну. Помітною тенденцією правового регулювання розвитку цифрової економіки у провідних країнах світу є те, що у цих державах здійснюється спроба закріпити загальні правила та принципи використання новітніх технологій, зокрема, заснованих на системі штучного інтелекту, в сфері електронної комерції.

Зокрема, у багатьох країнах ЄС (Італії, Франції тощо) на законодавчому рівні сформовані принципи управління діяльністю цифрових

платформ та її регулювання, які визначають, наприклад, що дія у мобільному додатку щодо замовлення таксі або бронювання житла вважається юридично значущою [14]. Відповідно, встановлюється відповідальність компанії-надавача послуг за допомогою таких платформ у разі порушення умов надання відповідної послуги, анонсованої у цифровій оферті.

Показово, що у деяких державах укладення договорів в електронній формі здійснюється на основі системи смарт-контрактів.

Смарт-контракт у науковій літературі визначається як різновид угоди у формі закодованих математичних алгоритмів, укладення, зміна, виконання і розірвання яких можливо лише з використанням комп'ютерних програм і технологій розподіленого реєстру (блокчейн-платформ) в рамках мережі Інтернет [15, с. 91].

В окремих провідних державах уже розроблені законодавчі правила здійснення діяльності усферіцифровихрозробокташтучногоінтелекту.

Проте справедливо зауважити, що на сьогодні відсутні єдині уніфіковані міжнародні правила використання цифрової валюти, а також немає єдиного підходу до визначення її правового статусу.

Регулюючи правовідносини, що охоплені сферою цифрової економіки, у законодавстві деяких держав неабияка увага приділяється забезпеченню кібербезпеки під час використання цифрових технологій у комерційній діяльності.

Так, у США у 2020 р. набув чинності прийнятий у штаті Каліфорнія закон про кібербезпеку щодо IP-пристроїв (Закон № SB-327). У законі викладені вимоги до виробників пристроїв, які прямо чи опосередковано підключаються до Інтернету. Зазначається, що такі пристрої повинні передбачати «розумні» функції безпеки для запобігання несанкціонованого доступу, знищення, зміни чи крадіжки інформації. Положення закону спрямовані на захист звичайних користувачів [11].

Отже, широке коло правовідносин, які охоплюються цифровою економікою, зумовлюють необхідність поступового та планомірного при-

йняття законодавчих актів відповідно до потреб суспільства та з урахуванням стану запровадження цифрових технологій у ту чи іншу сферу господарської діяльності.

Висновки. Особливістю правового регулювання розвитку цифрової економіки в деяких провідних країнах світу, серед яких Австралія, Велика Британія, Китай, США, Франція, Японія тощо, є: 1) у цих державах розроблені національні стратегії, в яких визначалися головні напрямки та шляхи розвитку цифрової економіки, пріоритети такого розвитку з визначенням строків реалізації та, відповідно, акти законодавства, що належить прийняти на тому чи іншому етапі формування цифрової економіки; 2) правове регулювання у цих державах охоплює такі сфери та галузі цифрової економіки, як засади електронної взаємодії між державними органами та суб'єктами господарювання, що ґрунтуються на концепції електронного урядування; загальні правила та принципи використання новітніх технологій, зокрема, заснованих на системі штучного інтелекту, в сфері електронної комерції, правовий статус електронних договорів тощо; 3) значна увага у законодавстві цих держав приділяється забезпеченню кібербезпеки та захисту даних.

З метою розвитку національного законодавства у сфері регулювання цифрової економіки на підставі позитивного досвіду деяких зарубіжних країн необхідно розглянути можливість: 1) розроблення плану законотворчої діяльності у сфері регулювання цифрової економіки з визначенням строків прийняття законів та відповідальних розробників; 2) розробки спеціальних актів, що гарантуватимуть кібербезпеку та визначатимуть механізми її забезпечення; 3) визначення спеціальних правил укладення договорів та надання комерційних послуг в електронній формі шляхом закріплення таких правил у відповідних спеціальних законах («Про електронну комерцію», «Про електронні довірчі послуги»); 4) визначення правового режиму використання цифрових технологій, заснованих на системах штучного інтелекту, у комерційній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ночвай В., Корявєць М., Кульчицький І. та ін. Проблеми та перспективи гармонізації цифрового ринку України з ринками ЄС та країн СхП: Аналітичний звіт. 2019. ГС «Центр розвитку інновацій». URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/02/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%A1%D1%85%D0%9F.pdf>.

2. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ : Центр Разумкова, вид-во Заповіт, 2020. 274 с.
3. Левицька Н.О. Сучасні тенденції розвитку нормативно-правового регулювання цифрової економіки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 5/2019. С. 26–29.
4. Верлос Н. Цифрові права людини в сучасному світі крізь призму тлумачення органами конституційної юрисдикції. Взаємні здобутки Європейської Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві : збірник матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції. Київ : ВАІТЕ, 2020. 178 с.
5. Digital Economy Act 2017. URL : <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/30/introduction>.
6. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Досвід створення електронного уряду у Франції та можливості його використання в Україні. Гілея : наук. вісн. Київ, 2012. Вип. 58, № 3. С. 669–674.
7. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронну торгівлю: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 25 травня 2007 р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_321.
8. Козловський Є.В., Ткаченко Т.І. Проблеми правового регулювання електронної комерції на туристичному ринку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7/2018. С. 101–104.
9. Крегул Ю., Батрименко В., Батрименко В. Правове регулювання міжнародної електронної комерції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 2. С. 136–147.
10. Ткачук Т.Ю. Децентралізована державна позика як пріоритетне джерело фінансування потреб регіонів. *Вісник Національного банку України*. 2004., № 8., С. 12–15.
11. Аронович Ф. Інтернет речей: нове поле для правового регулювання. *Юридична газета online*. 2019. № 45–46 (699–700). URL : <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciyne-pravo-telekomunikaciyi/internet-rechey-nove-pole-dlya-pravovogo-regulyvannya.html>.
12. Кращі практики впровадження електронного урядування: зарубіжний досвід. Методичні матеріали до навчальної дисципліни: «Теоретико-методологічні, організаційні та інституційні основи електронного урядування» / авт. кол. : К. Синицький, Я. Олійник, М. Міхальова та ін.; за заг. ред. д.н. держ. упр., проф. С.А. Чукут, к.н.держ.упр. О.В. Загвойської. Київ, 2010. 166 с.
13. Андрєєва О.М. Шляхи реалізації концепції електронного урядування: досвід Франції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 96. Ч. II. С. 44–50.
14. Щеглюк С. Морфологія цифрової економіки: особливості розвитку та регулювання цифрових технологічних платформ (науково-аналітична записка). URL : <http://ird.gov.ua/irdp/e20190301.pdf>.
15. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 90–94.